

**ОБРАЗ ЗАХАРА БЕРКУТА
ЯК ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ХОРОБРІСТЬ
В ОДНОІМЕННОМУ ІСТОРИЧНОМУ ЕКШЕНІ
«ЗАХАР БЕРКУТ»**

С.Ю. Федорович, студентка групи ФУб-1-16-2.0д, IV курс, спеціальність «Філологія (українська мова і література)».

Науковий керівник: Т.Л. Видайчук, доцент кафедри української мови, кандидат філологічних наук.

У статті розглянуто особливості семантико-когнітивної об'єктивізації концепту ХОРОБРІСТЬ у історичному кінофільмі «Захар Беркут», одним із носіїв концепту визначений головний герой фільму.

Ключові слова: концепт, хоробрість, кінодискурс.

Постановка проблеми. На сучасному етапі когнітивна лінгвістика є дисципліною, розвиток якої є найбільш динамічним. Мова з погляду когнітивної лінгвістики є засобом обробки, організації та передачі інформації. Когнітивна лінгвістика намагається пояснити структуру мови через процеси, властиві іншим когнітивним механізмам.

Концепт – стрижневе поняття цієї науки. Характерними рисами є його всеохоплююча абстрактність, семантична багатозначність і наповненість. Немає єдиного визначення, яке б було чітким трактуванням цього терміна, тому різні мовознавці пояснюють це мовне поняття по-різному. Необхідно пам'ятати про помилковість твердження, що концептом є слово, адже слово має вужче і обмеженіше значення. Воно може виступати одним із засобів номінації концепту. Це мовно-когнітивне явище є ментальною одиницею мислення людини, в яку вкладено і матеріальне, і духовне життя особистості.

Актуальності дослідженню додає дослідження є характеристика специфіки реалізації концептів у кіно дискурсі, де поруч із вербальною комунікацією наявна невербальна.

Метою цієї статті став опис змісту і структури концепту ХОРОБРІСТЬ, аналіз візуальних та дійових складників як допоміжних засобів семантико-когнітивної його об'єктивізації у історичному екшені «Захар Беркут».

Виклад основного матеріалу.

Аналізуючи структуру і методи дослідження концептів, було розглянуто різні погляди та підходи вчених-лінгвістів. Результатом цього аналізу стало дослідження концепту ХОРОБРИСТЬ в тлумачних, етимологічних, фразеологічних, синонімічних та антонімічних словниках і порівняльних словниках стійких паремій за методом відтекстового підходу та методикою дослідження Л. Компанцевої [1]. Підсумовуючи визначення, наведені словниками, до когнітивних ознак «хоробрості» належать: *мужність, рішучість, сміливість, безстрашність, відважність, гострота і швидкість (дії)*.

За основу дослідження було обрано «Теорію архетипів» Карла Юнга [3], та російське видання праці американських дослідниць Маргарет Марк і Керол Пірсон «Герой и бунтарь» [2]. Остання книга репрезентує типологію архетипів у сфері маркетингу, який, здається, не стосується аналізу концептів у сфері кінодискурсу, проте кіноіндустрія, як і всі сфери сучасного бізнесу, зорієнтовані на споживача, а у світі, де конкуренція продажу продуктів зростає, а боротьба за клієнта стає жорстокішою, лідером залишається той, хто володіє довірою покупців. Ті ж закони є незмінними для світу кіно.

Базові архетипи у контексті структури концепту ХОРОБРИСТЬ у фільмі «Захар Беркут» зосереджені перед усім в образі Захара Беркута. *Герой, Турботливий, Бунтар, Правитель, Мудрець. Це не персонажі – це архетипи персонажів, які втілені у образі Захара Беркута як носія концепту ХОРОБРИСТЬ.*

Герой кінострічки «Захар Беркут» – чоловік, який є старостою общини поселення, місце знаходження якого розташоване у горах Карпат. «Архетип Мудреця шукає істин, які роблять нас вільними. Особливо, якщо Мудрець долає спокусу стати догматиком, він може допомогти нам стати мудрими, об'єктивно побачити себе і світ і скоригувати наш курс на основі результатів наших дій і вибору вирішень». [2, с. 20] Асоціативним рядом іменників, які розкривають образ Захара Беркута можна вважати *мудрість, розважливість, розсудливість, виваженість, чесність і відповідальність*. Мудрець допомагає

людям зрозуміти цей і власний внутрішній світи, він допомагає віднайти те, що співдіє набуттю знань чи мудрості. Так у фільмі Захар учить малих Івана та Максима як вистежити звірину, тримати правильно зброю, бути обережним та непомітними при полюванні; його мета полягає у використанні критичного мислення і аналізу для осягнення світу, а нагородою є мудрість та інтелект.

Класичні фільми та літературні твори часто зображають їх у вигляді безстрашних героїв, які «усвідомлюють свою особливу силу і йдуть назустріч великим небезпекам, намагаючись змінити довколишній світ». [2, с. 103] Ці архетипи допомагають людині випрацювати в собі такі риси як здатність керувати, ризикувати і приймати рішення, що стають зародками внутрішнього конфлікту. Це вдало проілюстровано в діалозі Максима та Захара:

Захар Беркут: *Максиме!*

Максим: *Так, батьку!*

Захар Беркут: *Тугар Вовк шукає собі провідника, щоб поставити пастки на ведмедя. Йди до нього, а як випаде нагода, запроси на раду общини і зроби так, щоби він погодився.*

Максим: *Батьку, я не підходжу для цього завдання. Відправ Івана – він красномовніший!*

Захар Беркут: *Боги сказали мені, що ти впораєшся, сину!..*

У наведеному фрагменті в останній синтаксичній структурі, яку виражено реплікою батька, форма майбутнього часу дієслова *впораєшся* доконаного виду допомагає передати необхідне значення віри і впевненості, яке Захар Беркут вкладає у свої слова.

Інший прояв Мага ілюструє уривок, коли відбуваються перші збори общини:

Захар Беркут: *Знаю, ви всі боїтесь за свої життя і землю. Община зібралась, щоб залагодити конфлікт з Тугарином Вовком, об'єднатись з ним і його воїнами і дати гідну відсіч монголам.*

Хтось з натовпу: *Він не прийде, я ж казав! Він вважає себе вище нас! Що нам тепер робити!?*

Захар Беркут: *Не втрачай віри, друже мій! Дивись!..*

Складники асоціативного поля образу Захара Беркута у першій репліці продемонстровані за допомогою семантичної синонімічності зі складовими ядра асоціативного поля мудрості. Цей герой використовує сполучник мети *щоб* з інфінітивною формою дієслова доконаного виду та дієсловом, що закінчується постфіксом *-ся*, не для того, щоб висловити претензійну вимогу Тугарину Вовку, а щоб виразити готовність подати першим руку для взаємодопомоги і уникнути непотрібної боротьби за першість. В останній репліці, як і в наведеному прикладі спілкування з молодшим сином, архетип Мага проявляється через наказову форму дієслова.

Захар Беркут: *Батьки і браття! Нинішня наша перемога стала для нас дуже важливою. Чим ми перемогли? Хіба лише нашою хитрістю? – Ні! Хіба лише нашою зброєю? – Ні! Ми перемогли завдяки спільним нашим зусиллям, нашій товариській і дружності! Так поважайте це! Доки житимете в общині, дружно тримайтесь одне одного, доки непохитно будете стояти всі за одного, а один за всіх, доти жодна ворожа сила не зможе вас перемогти.*

У наведеному зверненні проілюстровано кілька складових концептуального слова з ядром хоробрості. Абстрактні іменники *товариськість*, *дружність*, *зусилля*, *сила*, – два останні поширені узгодженими означеннями, наказова форма дієслова *тримайтесь*, семантичне значення колективності якого доповнено прислівником *дружно*, та інфінітивна форма дієслова *стояти*, поширеного прислівником *непохитно*, який виконує функцію обставини способу дії знаходяться на периферійній основі концептуального поля хоробрості.

Проаналізуємо ще один уривок зі звучанням позакадрового голосу, який, судячи з тембру та інформаційної наповненості, належить Захару Беркуту.

Захар Беркут: *Темні були часи. Монгольська орда, як хижа згряя, терзала Київську Русь і кров людська текла рікою, а чорний дим пожеж встилав синє небо. Втім монголи були далеко від Карпатських схилів і здавалось, що наш край ніколи не пізнає їх несамовитої люті. Але я знав, рано чи пізно горе дістанеться і до нас. І коли це станеться, ви, сини мої, повинні бути готовими зустріти ворога з вогнем в серці і мечем в руці!*

У цих рядках складова концепту виражена найкраще. В останній синтаксичній структурі, яку передано спонукальною формою речення, наявні символічні одиниці, значення яких максимально наближені до семантичного ядра концепту. Семантичний зміст фразеологічного зрощення «з вогнем в серці і мечем в руці» в контексті фільму означає хоробру, відважну і безжальну по відношенню до загарбника боротьбу. Повністю речення виражає наказовий тон мовця, який використовує II-гу особу особового займенника множини *ви*, доповнений кличною формою іменника *сини* в множині та присвійного займенника множини *мої*. Ключовий смисловий центр знаходиться в його кінці, саме там зосереджено все семантичне навантаження концепту, вираженого словом *хоробрість*, через символічні образи лексем *вогонь* і *меч*.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Образ Захара Беркута є одним із втілень концепту ХОРОБРИСТЬ в історичному фільмі «Захар Беркут». Семантико-когнітивна об'єктивація цього концепту доволі широка. Когнітивні ознаки хоробрості: *мужність, рішучість, сміливість, безстрашність, відважність, гострота і швидкість (дії)*. Ці когнітивні ознаки репрезентовані рядом лінгвістичних одиниць, і не лише лексичних. Шляхами втілення концепту ХОРОБРИСТЬ у фільмі є вербальна характеристика художніх образів, вербалізація їхніх дій, візуальні нелінгвальні засоби (як допоміжні). Останні потребують додаткового глибокого дослідження із залученням знань невербальної семіотики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Компанцева Л.Ф. Концепт и концептуальный анализ: аналитическая палитра / Л. Ф. Компанцева // Концептологія: Світ – Мова – Особистість. Наук. зап. Луганського нац. пед. Ун-ту. – 2005. – Вип. 6-С.
2. Марк М., Пирсон К. М. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов / Пер. с англ. под ред. В. Домнина, А. Сухенко. – СПб.: Питер, 2005. – 336 е.: ил. – (Серия «Маркетинг для профессионалов»).
3. Юнг К.Г. Архетип и символ / К.Г. Юнг. – М. : Renaissance, 1991. – 304 с.